

Ненад М. Томовић*

Универзитет у Београду, Филолошки факултет
Катедра за англистику

„ДИОБА ЈАКШИЋА” У ПРЕВОДУ НА ЕНГЛЕСКИ ЏОНА БАУРИНГА

Сажетак: Овај рад бави се преводом српске народне песме „Диоба Јакшића” на енглески језик, а аутор овог превода је сер Џон Бауринг, чувени британски писац, путописац, преводац и дипломата. Превод је објављен 1827. године у оквиру збирке *Servian Popular Poetry*, у којој се налази више превода српских народних песама. У раду је анализирана употреба стандардних преводачких техника и поступака, као и нужна одступања од оригиналног текста у циљу приближавања оригинала англофоном читаоцу и адаптирању његовој култури. Приликом анализе преводачких техника и поступака, аутор се усредсредило на висок квалитет препева, преношење стилских и формалних особина песме и на превођење елемената типичних за српску културу.

Кључне речи: „Диоба Јакшића”, превод, енглески, Џон Бауринг.

Током 19. века, када национални покрети широм Европе ојачавају, што је изнедрило стварање многих националних држава, међу интелектуалцима Старог континента јавља се интересовање за културу и достигнућа до тада мање познатих народа. Српска народна поезија није била изузетак, па се у том периоду јављају бројни преводи који су је приближили тадашњој европској интелектуалној елити, која је коначно могла да увиди њену уметничку вредност. Енглеско говорно подручје имало је прилике да се упозна са више превода српске народне поезије, било да су преводи директни, било са неког другог језика, а међу најзначајнијим културним посленицима тог доба, заслужним за њену популаризацију,

* nenad.tomovic@fil.bg.ac.rs

нарочито се истичу сер Волтер Скот, Елоди Лотон Мијатовић, сер Џон Бауринг и други.

Џон Бауринг (1792–1872) у британској историји познат је као економиста, државни службеник високог ранга, али и као познавалац више језика и преводилац. Публици енглеског говорног подручја приближио је многа дела словенских и осталих народа, укључујући и преводе српске поезије. Како наводи Костић (2014: 390), прво сведочанство о његовом интересовању за српску народну поезију потиче још из 1826. године када је објавио приказ Вукових збирки из 1823. и 1824. године у часопису *The Westminster Review*, уз неколико сопствених превода стихова народне поезије и део Гетеове верзије „Хасанагинице”, да би 1827. објавио и збирку *Servian Popular Poetry*.

У овом раду усредсредићемо се на Баурингов превод песме „Диоба Јакшића”, која припада покосовском тематском кругу. Деретић (1983: 226) песму сврстава међу најлепше, наводи да се допала и самом Гетеу, али подсећа нас и да није заснована на историјским чињеницама. Збирка у којој је објављен овај превод *Servian Popular Poetry* (1827) садржи ауторов предговор, посвету Вуку и мноштво песама различитих жанрова. У предговору Бауринг покушава да колико-толико објасни историјски контекст, даје информације о језику, његовој историји и књижевности и покушава да читаоцу приближи дух времена. Упркос извесним непрецизностима, може се рећи да је Бауринг учинио све што је могао како би читаоца што боље упутио. Од осталих података занимљиво је споменути и то да је на насловној страни прво дат српски наслов *Народне српске њјесме*, затим енглески, а онда и крилатица „Јоште, браћа, да вам ријеч кажем!” која није преведена на енглески.

Приликом анализе превода почећемо од напомена које је у предговору дао Бауринг. Како сâм наводи (Бауринг 1827: xlvii–xlvi), у наративној поезији је сачувао метрику песама, настојао да верно сачува карактер оригинала и да користи постојећу литературу о српској народној поезији, као и њене преводе. Како на истом месту наводи, иако се ретко сусретао са римом, настојао је да је сачува, али је зато себи дозволио и мало више слободе у изражавању. На крају предговора, Бауринг обавештава читаоца и да су му при преводу од користи били и радови аутора који су се бавили српском народном поезијом као што су Гете, Грим, Фатер и белешке уз већ постојеће преводе Терезе Албертине Лујзе фон Јакоб Робинсон (Талфј).

Упркос овако минуциозном раду и разматрању извора, нека одступања и мање грешке ипак постоје, што ће у даљем тексту бити и наведено. Ипак, на њих не треба гледати критички јер је у 19. веку српски језик био недовољно познат на западу Европе, страним језиком је било много теже овладати него данас, филолошка литература није била развијена, а српска култура, свакодневни живот, обичаји, географија и историја нису били довољно описани. Овде се може констатовати и да је Баурингов превод песме „Диоба Јакшића” изузетно добар чак и према савременим мерилима, а о чему ће бити нешто више речи у наставку рада.

Пре анализе самог превода, било би корисно поћи од адаптације српских властитих именица, која у овом случају подразумева њихову транскрипцију. Енглески језик је у 19. веку углавном користио правило да се властите именице из језика који се пишу латиничним писмом углавном преносе у изворном облику, али језици који се пишу другим писмима нису имали стандардну транскрипцију. Данас то није случај јер такви језици обично имају сопствене и међународно признате стандарде за латиничну транскрипцију које енглески преузима. Код властитих именица употребљених у Бауринговом преводу поједини облици делују необично са становишта савременог говорника енглеског језика. Тако, на пример, облици *Ujitz* (Ужице) или *Rujitza* (Ружица) садрже слово *j*, које данас најчешће одговара енглеском /dʒ/, али се овај начин писања може повезати са старијим текстовима на немачком, где се могу пронаћи и облици као што су *Ujitz* или *Pojega* (Пожега). Овај начин транскрипције данас је необичан и за енглески и за немачки, али пошто се Бауринг водио немачким изворима, на основу њиховог поређења, јасно је да се определио за решења која су позната, али данас атипична у немачком језику.

Још један траг у транскрипцији који указује на употребу немачких извора, а у преводу је неадекватан, налази се у стиху који у вокативу помиње Богдана Јакшића („Јакшић Дмитар и Јакшић Богдане”), а на енглеском су њихова имена наведена као “*Jakshich Dmitar and Jakshich Bogdana*”. У српској народној поезији среће се вокатив уколико је потребно употпунити број слогова, што је случај и са песмом чији превод анализирамо. Оваква употреба вокатива очигледно је умела да збуни више преводаца, па се српски облик вокатива јавља у немачком преводу код Талфј (1825: 147), док се код Бауринга у коришћеном издању јавља облик *Bogdana*. Енглески језик не познаје падеже какве имају словенски језици и по правилу увек користи облик номинатива у језику из-

ворнику, али овде се јавио изузетак. У остатку текста Бауринг доследно користи облик *Bogdan*, тј. у складу са правилима. Транскрипција презимена оба брата је такође занимљива јер не користи слова *y* или *i*, којима се обично бележи /j/, већ пише *Jakshich*, што је по свој прилици на основу немачке транскрипције овог презимена (*Jakschitsch*), али барем делимично прилагођене енглеском, премда се *j* повремено јавља у страним речима, односно именима, где означава /j/. С друге стране, приликом транскрипције имена Небојша, тј. Небојшине куле, Бауринг користи очекивани облик *Neboisha*. Најмање очекивана транскрипција јавља се код речи Чекмек-ћуприја, где Бауринг у фусноти пише *Checkmel-Juprija*, док у преводу одговарајућег стиха стоји *the bridge of Chekmel*. Бауринг је очигледно упознат са тиме да именица *ћуприја* означава мост и да може бити саставни део назива моста, али нејасно је због чега меша слова *k* и *l*, па се може претпоставити да је у питању штампарска грешка или нејасно видљиво слово у оригиналу. *Juprija* је такође необичан начин да се транскрибује *ћуприја*, али тешко је претпоставити зашто се Бауринг определио баш за овај облик. У енглеском се током 19. века за Београд обично користио адаптирани облик *Belgrad*, али у једном стиху („Swift he hurried to Bijögrad’s fortress”) Бауринг користи *Bijögrad*, што је иначе облик који се користи у изворном тексту, додуше, без дијакритике изнад *o*, али је овде преводилац у фусноти навео да је у питању Београд, по свој прилици одредивши се за ово решење како би се одржала метрика.

Преводилац је покушао да задржи метрику оригинала колико је то било могуће. Као и многе друге народне песме, „Диоба Јакшића” писана је у епском десетерцу, који је у основи трохејски и има цезуру после четвртог слога. Овакав стих није типичан за енглеску поезију, али је преводилац углавном успевао да задржи десет слогова у стиху, док је на неким местима успео и да преслика епски десетерац и његову цезуру, као нпр. у следећим стиховима:

[...] How two brothers have their wealth partitioned,
 Jakshich Dmitar and Jakshich Bogdana. [...]
 [...] Banat also, to the river Danube [...]
 [...] Such a trifle; but a feud soon follow’d, —

Ово се може назвати својеврсним успехом јер се стих типичан за један језик тешко може пренети у други имајући у виду да се системи акцентовања разликују, као и то да књижевна традиција многих језика има већ укоренењу версификацију за одређени жанр поезије. У прилог

овом успеху може се навести и да се енглески и српски стих разликују у томе што енглески стих има бржи темпо уколико има више ненаглашених слогова, док се у српском темпо успорава. Ово проистиче из својства да је у основи енглеског стиха одбројавање акцената, а у основи српског одбројавање слогова (Хлебец 2009: 148).

Бауринг је настојао да сачува и нека стилска средства, од којих можемо споменути поједине говорне фигуре. Као илустрација послужиће почетак песме:

Мјесец кара звијезду Даницу:
„Ђе си била, звијездо Данице?
Ђе си била, ђе си дангубила?
Дангубила три бијела дана?”
Даница се њему одговара:
„Ја сам била, ја сам дангубила
Више б’јела града Бијограда, [...]”

У оригиналу се лако препознају анафора (Ђе си била), анадиплоза (дангубила), синтаксички условљено одступање од епифоре (звијезду Даницу, звијездо Данице), леонинска рима (била, дангубила), као и повремено коришћење алитерације и асонанце, што Бауринг успешно решава средствима које му пружа енглески језик. Превод наведених стихова гласи овако:

Hark! the moon is to the day-star calling:
“Morning star! say, where hast thou been *wandering*;
Tell me where thou hast so long been *lingering*;
Where hast thou white days three so wasted? – tell me!”
To the moon, anon, the day-star answer’d:
“I have wander’d, moon! and I have linger’d
Lingered o’er Belgrad’s white towers, and wondered [...]

Бауринг успева да сачува анадиплозу (*linger’d/lingered*), леонинску риму (*wander’d, linger’d*, па затим *lingered* и *wandered*), а и код њега се спорадично јављају алитерација, консонанца и асонанца. Осим тога, уводи и риму, која се види у стиховима где су коришћени глаголски облици који се завршавају на *-ing* и *-ed*, укључујући и елидоване облике означене апострофом. Бауринг препознаје риму и у стиховима „Од Бога је велика гријота, / А од људи покор и срамота”, тако да превод гласи “Shall I kill my brother – kill with poison! – / “Twere a monstrous crime before high

heaven” у којима се завршне речи оба стиха изговарају са /əп/. Глаголи *мислиши* и *смислиши*, употребљени у стиху „Све мислила, на једно смислила” користе категорију вида ради остварења уметничког ефекта, што Бауринг успешно компензује превodeћи га реченицом “Thus she thought, until a thought relieved her”, користећи то што у енглеском прошли облик глагола *think* (‘мислити’) и именица која означава мисао звуче и пишу се идентично.

На овом месту би требало напоменути да рима у даљем тексту постаје ређа и да се по свој прилици јавља случајно уколико структура реченице или њен садржај то захтевају, па се нешто касније јављају *alloted* и *divided*, затим *brother* које се понавља и римује по једном са *no longer*, *courser*, *master* и *answer*. Може се констатовати и да се рима у преводу јавља уместо анафоре („Те извади сивога сокола, / Па он пита сивога сокола: / ’Како ти је, мој сиви соколе / Како ти је без крила твојега?’”), код стихова “And he bore his falcon from its waters / Then with pitying voice he ask’d his falcon: / “Hast thou courage, yet, my faithful falcon! / Now thy wings are from thy body riven?””, где се и *falcon* и *riven* завршавају на /əп/. Осим риме, преводилац успева да у великој мери сачува и анадиплозу јер успева да на готово истоветан начин искористи именицу *falcon* на крају стиха, баш као што је и народни певач употребио *соко* у оквиру десетерца.

Бауринг примећује и када се у оригиналу користе фонетска средства, као нпр. у стиху „О мало се браћа завадише, / Да око шта, веће ни око шта”, где је у преводу користио алитерацију и консонанцу, од којих је прва је у енглеској поезији позната још од англосаксонског периода, тако да превод овог стиха гласи: “Then a strife arose about a trifle – / Such a trifle, but a feud soon followed.” Овде би требало додати да Бауринг зналачки употребљава и /s/, које у комбинацији са /f/ ствара сазвучје фрикатива какво се често јавља у поезији на енглеском језику. Слично је поступио и код стиха „Кад ујутру јутро освануло”, који је превео “When the morning of the morrow waken’d”, поновивши речи истог корена и искористивши алитерацију понављајући /m/.

Занимљива употреба алитерације и консонанце јавља се код превода стихова „Те узима чашу молитвену, / Саковану од сувога злата”, где се у оригиналу два пута чује /s/. Преводилац на овом месту помера алитерацију у стих испред, те стихове преводи на следећи начин: “Took the consecrated cup of blessing / ’Twas a cup of beaten gold her father [...]” Овде се може приметити и то да је фонетска структура чак мало и укра-

шенија у односу на оригинал јер аутор понавља /k/, али уводи и /s/, слично као што је описано у претходном одељку за комбинацију /f/ и /s/.

Алитерација је у преводу коришћена и када је није било у оригиналу, али ни неког сличног средства. Три стиха песме, која гласе „Кад то виђе Јакшић Димитрије, / Брже свлачи господско одјело, / Пак заплива у тихо језеро” у преводу садрже алитерацију: “Soon as Dmitar Jakshich saw, he stripp’d him – / Stripp’d him swiftly of his hunting garments, / Speedily into the lake he plunged him”, али се упоредо са њом јавља и анадиплоза (*stripp’d*).

Будући да је култура нераскидиво везана са језиком, многи преводници се суочавају са изазовима, било да су посредни речи које немају одговарајуће кореспонденте, било да је у питању неки други аспект. У српском језику, на пример, позиција имена и презимена може да варира, премда је уобичајен редослед ИМЕ + ПРЕЗИМЕ, док се њихов обрнут редослед може јавити у поезији, а у савременом језику у списковима, неким документима и слично. У „Диоби Јакшића” обрнут редослед користи се у два стиха (већ наведени „Јакшић Дмитар и Јакшић Богдане” и „Кад то виђе Јакшић Димитрије”), али Бауринг користи овај редослед само при превођењу првог стиха, док у другом користи стандардни редослед у енглеском („Soon as Dmitar Jakshich saw, he stripp’d him –”). Може се претпоставити да се у првом случају определио за преношење редоследа имена и презимена како би се сачувала метрика, док се у другом користи начин изражавања који је ближи енглеском читаоцу. На овом месту споменућемо још једну специфичност српске народне поезије, а то је варирање облика имена истог корена. Наиме, главни јунак се у целој песми спомиње као Дмитар, али се његово име на једном месту у песми спомиње као Димитрије, и то у стиху који је наведен неколико редова више, а може се и напоменути да оба облика потичу од грчког Δημήτριος. Бауринг оправдано пренебрегава ову варијацију и држи се фреквентнијег облика имена.

Културну обојеност неких лексема Бауринг задржава кроз фусноте. У песми се спомиње да је Димитрије Јакшић узео Каравлашку и Карабогданску, односно кнежевине Влашку и Молдавију, које су се 1859. године ујединиле, чиме је настала држава-претеча савремене Румуније. Иако у енглеском тексту користи уобичајене називе за ове две државе – *Wallachia* и *Moldavia*, у фусноти наводи и облике *Karavlashka* и *Karabogdanska*. Слично се дешава и са преводним облицима *Bijōgrad* и *Checkmel-Juprija*, који су већ раније споменути. Локални колорит се

донекле губи када за Срем користи тада учесталији облик *Sermia*, док Посавље преводи описно као *the even country of the Sava*.

Занимљиво је споменути и то да упркос томе што превод садржи елементе српске културе, Бауринг практично и не користи превод аналогичном, који подразумева да се реч која означава појам специфичан за једну културу преведе речју која означава њен културни пандан (Хлебец 2017: 58).

У преводу постоје и одређене непрецизности, тј. семантичка одступања од оригинала која се не могу оправдати преводачком слободом. Сâм наслов песме, „Диоба Јакшића” заправо би требало писати овако, са дијакритичким знаком, како би био прецизнији, тј. како би се видело да је у питању генитив множине. Енглески наслов је “Jakshich’s Partitioning”, из кога се јасно види да је у питању генитив једнине, иако је преводац на основу текста песме лако могао закључити да је у питању подела имовине између браће и да подразумева употребу множине. Премда се код самог наслова јавља фуснота у којој се Бауринг позива и на немачки превод, додуше не као извор, на основу његове интерпретације остатка текста овај превид може се објаснити као штампарска грешка.

Погрешна употреба генитива јавља се и код стихова „Дмитар узео доњи крај од града / И Небојшу на Дунаву кулу; / Богдан узео горњи крај од града / И Ружицу цркву на сред града”, где у енглеском преводу стоји “Dmitar took the upper fortress’d cities [...] Bogdan took the lower fortress’d cities”. Читаоцу који познаје локалну географију јасно је да је у питању Београд, тј. оно што су данас Небојшина кула и део Дорћола, односно део око Калемегдана. Број слогова не би био нарушен да је употребљено *city* уместо *cities*, а из превода се може закључити да се говори о више градова, што свакако није случај.

Још једна непрецизност јавља се код наведеног стиха у коме се спомиње назив цркве, тј. Ружица, где на енглеском пише “church-possessing town, Rujitza”. Значење које је овде присутно јесте да је у питању град Ружица, у коме се налази црква, што не одговара ни оригиналу нити чињеницама. Бауринг вероватно није имао прилике да се боље упутује у географију тадашњег Београда, па је изгледа то и узроковало грешку у преводу.

Занимљиво одржавање елемента оригинала може се приметити код превода стиха „Што ће ова сиња кукавица!”, где је синтагма *сиња кукавица* преведена као *poor cuckoo*. Кукавица у овом контексту означава несрећну особу, што је једна од уобичајених конотација ове речи у српском, али не и у енглеском. Иако се ово не може узети као потпуно

одступање од семантике оригинала, одступање од конотативног значења ипак постоји. Може се, стога, претпоставити да је преводилац схватио појам кукавице чисто генерички, тј. само као назив за врсту птице, али не и да означава несрећну особу.

За готово сва остала семантичка одступања може се рећи да су минорна и да су употребљена зналачки, тј. тако да не нарушавају значење оригинала у већој мери и да чувају поетску слику оригинала колико то препевавање дозвољава. У преводу постоје и примери који доказују да је преводилац настојао да читаоцу не ускрати многе информације, односно да је веома прецизно расподелио вокабулар у оквиру описа, слике и слично.

Као пример расподеле можемо навести стихове који се односе на предмет спора у деоби: „... Око врана коња и сокола: / Дмитар иште коња старјешинство, / Врана коња и сива сокола...”, где се у енглеском преводу одмах види да је коњ црн, а соко сив: “A black courser and a grey-wing’d falcon!” Преводилац на сличан начин описује енглеском читаоцу и куда се Дмитар упутио након што је наредио супрузи да му отрује брата. Док у оригиналном тексту пише како Дмитар „полази у лов у планину”, а нешто касније се исто место спомиње као *јора*, која према *Речнику српскога језика* (2007) има оба значења, Бауринг одмах користи *mountain-forest*, што означава планинску шуму.

Занимљива је и употреба синонима у преводу, која у неким случајевима прати синониме у оригиналу, а негде је самостална. На самом почетку песме спомиње се звезда Даница, коју Бауринг наизменично назива *day star* и *morning star*. Већ поменути Дмитров коњ се у оригиналу спомиње као *вран коњ* или *вранац*, преводилац за коња користи именице *courser* и *steed*, од којих прва означава бојног коња, а друга живахног и користи се махом у поезији. За његову црну боју Бауринг користи више синонима – *black*, *sable* и *raven*.

Описујући Дмитровог сокола, а касније и златокрилу утву, Бауринг уводи још један пар синонима. Сиви соко из народне песме у преводу је описан као соко сивих крила (*grey-wing’d falcon*), док је за крила утве коришћена реч *pinion* (тј. придев *golden-pinion’d*). И сама утва је преведена на сличан начин – јавља се као *golden-pinion’d duck*, али и као *golden-pinion’d swimmer*. Додуше, овде нису у питању класични синоними јер *swimmer* означава водене птице, него је употребљен хипероним.

Семантички и формални аспекти књижевног превода описани у овом раду довољни су за преношење општег утиска, премда не исцрпљују могућност даље анализе. Иако је висок квалитет овог превода већ

наговештен, на крају је потребно напоменути да су наведени примери узети као најтипичнији и да представљају само илустрације квалитета, будући да свеобухватна анализа превода сваког стиха није могућа у раду ове врсте. За разлику од превода прозног текста, препев налаже већу дисциплину преводиоца и намеће многа ограничења формалне природе каква код прозе не постоје, што је још један разлог да се похвали квалитет Бауринговог превода. Овде не би требало губити из вида ни чињеницу да превод датира из 19. века, али да је анализиран према савременим критеријумима и да поседује квалитет какав се данас може захтевати.

ЛИТЕРАТУРА

- Бауринг 1827: John Bowring, *Servian Popular Poetry*, London: Thomas Davison.
Речник српскога језика 2007: Нови Сад: Матица српска.
Деретић 1983: Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд: НОЛИТ.
Костић 2014: Veselin Kostić, *Britanija i Srbija: kontakti, veze i odnosi 1700–1860*, Београд: Arhipelag.
Талфј 1825: Talvj, *Volklieder der Serben*, Halle: Rengersche Buchhandlung.
Хлебец 2009: Борис Хлебец, *Ошшћа начела превођења*, Београд: Београдска књига.

Nenad M. Tomović

“JAKSHICH'S PARTITIONING” IN ENGLISH TRANSLATION BY JOHN BOWRING

Summary: The topic of this paper is the English translation of the Serbian folk song “Jakshich’s Partitioning” by Sir John Bowring, a renowned British writer, traveller, translator, and diplomat. The translation was first published in 1827 in *Servian Popular Poetry*, an anthology that includes a number of translations of Serbian folk songs into English. The paper analyses the use of standard translation techniques and procedures and necessary deviations from the original of which the purpose is to bring the original closer to the English-speaking reader, and to adapt it to their culture. The author’s analysis of translation techniques and procedures is focused on the high quality of the verse translation, rendering the stylistic and formal features of the song and on how elements typical of Serbian culture were translated.

Keywords: “Jakshich’s Partitioning”, translation, English language, John Bowring.